

УДК 378:316.3

Кузьменко О.М.

Трансформація ідеї Університету в контексті генези інформаційного суспільства

Проаналізовано нові тенденції в освіті, що впливають на функціонування та розвиток сучасного Університету і трансформують його класичну ідею; розглядаються якісно нові моделі та концепції Університету в контексті викликів інформаційного суспільства.

Ключові слова: *ідея Університету, інформаційне суспільство, людський капітал, суспільство знань, мережеве суспільство.*

«Чи не вперше в історії нам стало відомо, як накопичувати, зберігати та робити миттєво доступною найважливішу інформацію, надаючи її практично у будь-якій формі будь-кому на Землі; як пов'язати все людство світовою навчальною павутиною».

Г.Драйден, Дж.Воз «Революція в навчанні»

Сьогодні аналітики розглядають «інформаційність» як визначальну рису сучасного світу. Проте відсутність як чіткого концептуального визначення поняття «інформаційне суспільство», так і власне «інформації» залишає величезний простір для різноманітних теорій. Частина з них характеризує *інформаційне суспільство* через кількісні показники (зростання «білих комірців», відсотку ВВП тощо), а *інформацію* – як певну кількість, що вимірюється в бітах (К.Шеннон, У.Уівер). Проте більш конструктивним видається шлях визначення *інформаційного суспільства* як такого, в якому *інформація* відіграє якісно нову роль і виконує якісно нові функції. Відповідно до такого розуміння інформація має смисл, у неї є свій предмет (Ф.Уебстер). Так, наприклад, вітчизняний дослідник В.Луговий розглядає інформацію, як міждисциплінарне поняття-категорію. На його думку, вона продукується в кожному акті впорядкування (а отже, новацій) у матеріальному світі. Більше того, інформація сама слугує чинником новоутворень. Саме через

широкомасштабне накопичення і культури, й інформації, що в ній акумульована, людство сьогодні прискорено прямує до фази інформаційного суспільства [7,с.27].

На визначальній ролі інформації у сучасному суспільстві наголошують теоретики концепцій постіндустріального суспільства (Д.Белл, Р.Дарендорф, А.Турен, Ф.Феррароті, Д. Етціоні); розробляються окремі теорії нової інформаційної фази можливого еволюційного розвитку цивілізації (О.Тоффлер, Й.Масуда, Дж.Нейсбіт, Дж.Бенігер, З.Бжезинський, М.Маклюен, М. Кастельс, А.Урсул та інші). Якщо розглядати український контекст, то варто зазначити, що нині є чинним Закон «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки», в якому чітко визначено, що одним із головних пріоритетів України є побудова орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх і спрямованого на розвиток інформаційного суспільства [4]. Нині відбувається пошук способів побудови національної систем індикаторів розвитку інформаційного суспільства (О.Баховець, С.Полумієнко, Л.Рибаков, В.Тюрін) [10]. Беруться до уваги зміни в економічній, культурній, освітній, правовій та інших сферах людської діяльності. Окрему увагу привертає освіта, зокрема вища, місія якої в інформаційному суспільстві – створити середовище обміну, засвоєння, передачі та продукування інформації. Відповідно виникають нові моделі університету, які прагнуть якомога більше відповідати інформаційним стандартам.

Мета даної статті на основі економічного, технологічного, просторового, культурного критеріїв, за якими визначають інформаційне суспільство, проаналізувати ті нові тенденції в освіті, що впливають на функціонування та розвиток сучасного Університету і трансформують його класичну ідею.

Економічний критерій

«Ринок раптово усвідомив можливості Інтернету як цілковито нового комунікативного каналу, що може перевершити всі попередні засоби, разом узяті, постійно розвиватися, бути глобалізаційним, персональним, інтерактивним і дешевим».

Цими словами журналіст прокоментував один із найбільших інвестиційних вибухів в історії, який здійснила компанія «Netscape Communications». У 1993 році двадцятидворічний аспірант із Університету штату Іллінойс М.Андрессен, який працював у цій компанії, створив перший у світі Інтернет-браузер. Вибух відбувся, коли через два роки акції компанії були допущені до вільного продажу (основний продукт – браузери – роздавали безкоштовно, встановлюючи світові стандарти комп'ютерної індустрії, а прибуток отримували від продажу додаткових опцій), після чого вже в середині 1996 року ринкова вартість компанії почала становити більше 3 мільярдів доларів [3]. Цей та багато інших схожих, за своєю суттю, прикладів в кінці ХХ – на початку ХХ століть засвідчили, що, по-перше, відбуваються зміни у сфері зайнятості – найбільше робочих місць почала надавати сфера послуг, у той час як у промисловості стали все більше використовувати інформаційні технології – комп'ютери, автомати, роботи витіснили робітників; по-друге, поступово формується суспільне усвідомлення економічної цінності інформаційної діяльності; по-третє, виникає необхідність інвестувати в людський капітал задля забезпечення високого рівня професійної підготовки освічених особистостей, які здатні мислити по-новому, на випередження.

У теорії людського капіталу освіта розглядається як високоефективна інвестиція, що здатна приносити високу віддачу впродовж довготривалого терміну як людині, так і конкретним підприємствам та суспільству в цілому. Як специфічна галузь народного господарства, освіта задовольняє потреби суспільства в специфічних економічних благах, що отримали назву «освітні послуги».

Сьогодні Університет почав розвиватися як один із основних виробників і результативних гравців на ринку освітніх послуг. Проте саме це почало підривати класичні засади його існування. У своїй традиційній формі він мав тісні зв'язки з державою і відносно далекі стосунки з ринком. Сьогодні ж під впливом глобалізації ситуація змінюється: ринкові сили все більше проникають

у вищу освіту, у той час як вплив держави слабне. Хоча якщо розглянути загальноосвітні державні витрати на освіту, то вони перевищують один трильйон доларів на рік – тобто це великий бізнес, а тому потенційно величезний «ринок». Проте державна вища освіта нині вимушена існувати у висококонкурентному, зорієнтованому на ринок оточенні, де стрімко зростає кількість приватних навчальних закладів [6,с.46].

Сьогодні все більше зростає прагнення ринкових сил впливати на вищу освіту. Для того, щоб зберегти своє місце як виробника знань, Університету доводиться вступати в альянс з промисловістю, професійними об'єднаннями, зовнішніми консультантами, адже у нашому столітті веж із слонової кістки не існує (Р.Барнетт). Так, конкурентоспроможність сучасного університету визначається його здатністю стати у сучасному світі тим високотехнологічним центром, у якому реалізується ідея інтеграції освіти, науки та бізнесу.

Проте ця тенденція має й інший бік. Часто виникає необхідність «приборкати або цивілізувати найбільш нестримні форми ринкових сил, щоб створити «розважливий», «зрілий», «відповідальний» ринок вищої освіти»[6,с.47]. Без винайдення відповідних механізмів й надалі прогресуватиме так званий «академічний капіталізм» (термін введений в науковий обіг Ш.Слофтер та Л.Леслі), який проявляється у тому, що університети поступово перетворюються на бізнесові структури, головне завдання яких вигідно продавати освітні послуги («модель супермаркету»). Це зумовило примусове впровадження комерційних моделей управління (коли кожний структурний підрозділ повинен постійно доводити свою прибутковість); зростання впливу приватних інтересів на діяльність університетів, які стали нівелювати ідею університетської автономії та академічних свобод; послаблення уваги до фундаментальних досліджень і перерозподіл ресурсів на користь прикладних та технічних наук, з розвитком яких безпосередньо пов'язане становлення інформаційного суспільства.

Технологічний критерій та нова роль теоретичних знань

«Теоретичне знання відіграє ключову роль у сучасному суспільстві на відміну від попередніх епох, коли домінувало практичне і ситуативне знання».

Ф. Уебстер «Теорії інформаційного суспільства»

Під теоретичним знанням, частіше за все, розуміють абстрактне, узагальнене знання, заповнене на різного роду носіях. Саме таке знання складає основу нового суспільства, що дістало назву «суспільство, засноване на знаннях», або «суспільство знань» («Knowledge based Society»). Суспільство знань – це певна фаза, інформаційний етап розвитку постіндустріального суспільства, усі сфери якого, першою чергою економіка та освіта, зорієнтовані на новітні досягнення у сфері інформаційних та комунікаційних технологій (В.Огнев'юк).

Сучасні комп'ютерні технології стали для інформаційного віку тим, чим була механізація для промислової революції. Сьогодні, наприклад, вітальна листівка, що співає «Happy Birthday», має більше потужності, ніж усі комп'ютери до 1950 року; сучасна дитяча комп'ютерна гра вдесятеро переважає потенціал першого у світі комп'ютера 1947 року; звичайні відеокамери містять більш потужні мікросхеми, ніж величезний комп'ютер IBM системи 360, що займав багато квадратних метрів.

Одним із основних світових осередків високих технологій на сьогодні є Кремнієва долина (Каліфорнія), у якій знаходиться більше, ніж 250 компаній, що спеціалізуються на ІКТ технологіях, програмному забезпеченні, мобільному зв'язку, біотехнологіях тощо. Процвітання цього технологічного центру (ринкова вартість компаній становить 500 мільярдів доларів, щорічний обіг – 170 мільярдів доларів) багато в чому зобов'язане унікальному партнерстві між університетами та бізнесом. Так, за свідченнями Дж.Воз та Г.Драйдена, сьогодні половина інновацій Кремнієвої долини винайдені та впроваджені компаніями, що засновані при Стенфордському університеті [3,с.51].

Прикладом спроби інтеграції науки, освіти та бізнесу в українському просторі вищої освіти може слугувати проект Київського політехнічного інституту «Науковий парк «Київська політехніка», що є формою організації

науково-інноваційного процесу, основна мета якого – налагодження системи взаємодії між бізнесом, університетом та Науковим парком за рахунок комерціалізація результатів наукових досліджень та їх впровадження на вітчизняному та закордонному ринках [8].

Необхідність інтеграції з бізнесом зумовлена і тим фактом, що сьогодні «виробником знань» не обов'язково мають бути лише освітні установи. Одна з причин кризи Університету якраз і полягає у втраті ним монополії на «виробництво знань», що призводить до необхідності визначення абсолютно нових завдань і функцій задля забезпечення суспільної підтримки існування університету як інституції. Ще у 80-х роках Е.Тоффлер із застереженням ставився до ідеї, що зі збільшенням ролі інформації університет замінить підприємство і стане центральною ланкою цивілізації. На думку футуролога, цього погляду дотримуються майже виключно представники академічної науки, які вважають, що тільки університет може бути осередком теоретичного знання. Але ця думка, за Е.Тоффлером, – просто професійна мрія [12].

Тож, перед освітянською спільнотою сьогодні стоїть непросте завдання – обґрунтувати нові моделі університету, які б відповідали викликам інформаційного суспільства та економіки знань. Їх ефективність, значною мірою, буде залежати від того, наскільки їм вдасться використати всі можливості інформаційного суспільства. Одним із перспективним напрямом у цьому контексті є створення віртуального освітнього простору.

Просторовий критерій

«Всі суспільства інформаційної епохи дійсно пронизані – з різною інтенсивністю – повсюдною логікою мережевого суспільства, динамічна експансія якого поступово абсорбує і підкорює попередні соціальні форми».

М.Кастельс «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура»

Сьогодні світ став велетенським інформаційним обмінним пунктом, в якому все більшу роль у найрізноманітніших сферах людської діяльності почали відігравати інформаційні мережі. Комп'ютери, не під'єднанні до Інтернету, стали нікому не потрібними, адже основні сучасні технології

базуються на міжкомп'ютерній комунікації. Головний редактор журналу «Wired» К.Келлі демонструє приклад: «Коли ти йдеш до «Office Depot», щоб придбати факс, то це не просто придбання якоїсь скриньки за 200 доларів. За 200 доларів ти купуєш цілу факсову мережу і зв'язок всередині неї, що є цінністю значно більшою, ніж один окремих механізм» [3,с.47].

Розростання мережевого суспільства підштовхнуло дослідників до ідеї створення світового, або глобального університету, у якому основною формою навчання є дистанційна. Однією з моделей для реалізації цієї ідеї став університет-консорціум, що передбачає існування різноманітних взаємопов'язаних центрів як в межах країни, так і за кордоном. Консорціум університетів – це комерційне підприємство, що надає комунікаційні та адміністративні послуги для дистанційного навчання на базі різноманітних освітніх технологій [9,с.5]. Таку модель реалізують, зокрема, Відкритий університет Великобританії, що налічує 305 навчальних центрів у самій країні та 42 – за кордоном; Євро-Азіатський Кібер-Університет Транспорту і Логістики, що є консорціумом освітніх установ, націлених на нову модель університетської освіти XXI століття і використання інформаційних мереж; Каліфорнійський віртуальний університет, що об'єднав 95 вищих навчальних закладів та ін. Прихильники такої моделі наголошують на тому, що освітній консорціум дозволяє ефективно організувати взаємодію між діючими освітніми закладами різних країн, виявляти орієнтацію на глобальну перспективу, забезпечувати рівноправний доступ до знання та високий рівень освіти.

Ще однією моделлю Університету, яка стала можливою лише в інформаційному суспільстві, є модель віртуального університету, який постає, як «вищий навчальний заклад заснований на співпраці адміністраторів, розробників курсів, викладачів, технологів і тих, хто навчається, які розділені великими відстанями, часто національними кордонами, але які разом працюють, використовуючи телематичні сучасні технології» [9,с.6]. Такими закладами є Відкритий університет Австралії, Каталонський Відкритий університет, Відкритий університет Ізраїлю та ін.

Популяризація таких моделей, часом, викликає критичний відгук у тих освітян, які вбачають у них лише орієнтацію на отримання прибутку. Так, Р.Ендрю у своєму дослідженні ставить проблемне питання: як впливають глобалізаційні процеси на ліберальні освітні ідеали на кшталт, меритократичного доступу, на передачу знань «лицем до лица», на безкорисливе служіння істині? [14] І справді, у підприємницькій гонитві за прибутком на ринку освітніх послуг ці ідеали можуть взагалі вимерти або залишитися лише в такому собі елітарному заповіднику для тих, хто має змогу платити за «рукотворну увагу». У цьому контексті досить неоднозначними видаються ті тенденції розвитку інформаційного суспільства, що зумовлені змінами в культурній сфері.

Критерій культури

«Ми живемо у світі, в якому інформації стає все більше і більше, а смислу
все менше і менше»

Ж. Бодрійяр «Симулякри і симуляція»

У ХХІ столітті інформація суттєво трансформує суспільні відносини. Проте важко заперечити той факт, що сьогоденне суспільство інформаційно перевантажене. Як і Ж.Бодрійяр, багато дослідників інтерпретують нинішній інформаційний вибух як колапс смислу. У сучасному суспільстві знаки – скрізь, вони суперечать один одному, швидко змінюються і мало про що свідчать. Як зазначає Ф.Уебстер, сьогодні людина не відчуває реальної потреби у правдивих знаках, оскільки погоджується з тим, що жодних правд більше не існує. Відповідно до такої позиції важливою є лише інформація. Для існування їй не потрібно, щоб її сприймали, розуміли, інтерпретували. Щоб існувати їй не потрібен смисл [13].

На призмі університету цей феномен розглянув Б.Рідінгс у своїй праці «Університет в руїнах». На думку дослідника, якщо раніше ідея Університету безпосередньо апелювала до ідеї культури, то сьогоденній «постісторичний університет» на її місце поставив симулякр – ідею досконалості, що визначає найважливішими різні показники ефективності діяльності університету, за

допомогою яких він себе репрезентує та описує. «Досконалість», на відміну від «якості», передбачає сукупність взаємопов'язаних стандартів оцінки, є, за своєю суттю, ідеологічним інструментом, який використовується для реалізації освітнього бізнесу. Тому гуманітарні науки в Університеті досконалості втратили свою культурну місію, їх роль – щось середнє між споживацькою послугою та культурним манікюром [11,с.229].

Перед тими університетами, які сьогодні все-таки намагатимуться стати культуротвірними центрами, стоїть непросте завдання. Їх ідея прописана в Magna Charta Universitatum і полягає в тому, що Університет розглядається як інститут, який творить, вивчає, поціновує і передає наступним поколінням культуру через дослідження та традиції [2]. Проте, варто погодитися з польським дослідником М.Квієком, який вважає, така ідея сьогодні знайде небагато прихильників серед творців спільного європейського наукового й освітнього просторів, так як на кону в сучасних дискусіях про роль університету в суспільстві й економіці стоїть радше технічне знання, аніж гуманістична культура [6,с.283].

Відтак становлення інформаційного суспільства безпосередньо впливає на трансформацію класичної ідеї Університету, який у глобалізованому світі прагне знайти собі нове місце, оскільки традиційні ролі та завдання вже не задовольняють суспільні вимоги. Через це дослідники, як вітчизняні, так і зарубіжні, констатують кризу ідентичності класичного університету, яка пов'язана із втратою ним цінностей старого типу центру науки, культури, виховання і громадянського впливу. Стає все більш зрозумілим, що у ХХІ столітті інституційне існування університетів забезпечується їх швидкістю та адаптацією до викликів інформаційного суспільства. Тому сьогодні відбувається пошук якісно нових моделей та концепцій Університету як важливої інституції інформаційного суспільства, що повинні бути не просто розширеним або уточненим варіантом класичних моделей ХІХ-ХХ століття, а поставати як складні моделі соціально-економічного комплексу, який створюється у постіндустріальну епоху. Відтак майбутнє університетів, зокрема

українських, буде залежати від того, наскільки їм вдасться стати важливим осередком формування та розвитку людського капіталу; каталізатором інноваційного розвитку; місцем, де знаходять нестандартні рішення економічних, наукових, художніх, технічних та соціальних проблем за рахунок творчої взаємодії новаторів. Реалізація цих завдань напряду залежить від того, чи набуде діяльність Університету інноваційного та технологічного характеру, а також від того, як буде здійснюватися взаємодія між освітою, наукою та бізнесом.

Список використаних джерел

1. Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж.Бодрійяр: пер. з франц. В.Ховхун. – К.: Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2004. – 2004. – 230 с.
2. Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroosvita.net/?category=17&id=1049>
3. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні / Г.Драйден, Дж.Вос: перекл. з англ. М.Олійник. – Львів: Літопис, 2005. – 542 с.
4. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
5. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура / М.Кастельс; пер. с англ.; под науч. ред. О.И.Шкаратана; Гос. ун-т. Высш. шк. экономики. – М. , 2000. – 606, [1] с.
6. Квієк М. Університет і держава: вивч.глобал.трансформацій / М.Квієк; пер.з англ. Т.Цимбала. – К. Таксон, 2009. – 380 с. – Бібліогр.: С. 319 – 371.
7. Луговий В.І. Проблема понятійно-категоріального апарату педагогічної науки / В.І.Луговий // Педагогічна і психологічна науки в Україні /відп. ред. О.В.Сухомлинська. – К.: Педагогічна думка, 2007 – Т. 1. Теорія та історія педагогіки. – С.24 – 35.

8. Науковий парк «Київська політехніка». – Режим доступу (офіційний сайт). – <http://www.spark.kpi.ua/>
9. Осадчий В.В. Теорія і практика створення віртуального представництва педагогічного університету [Електронний ресурс] / В.В.Осадчий // Електронне наукове видання «Науковий вісник Донбасу». – 2010. – № 1 (9). – Режим доступу. – <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN9/10ovvupt.pdf>
10. Про національну систему індикаторів інформаційного суспільства / [Баховець О.Б., Полумієнко С. К., Рибаків Л. О., Тюрін В. В.] // Математичні системи і машини. – 2009. – №4. – С. 82 – 88.
11. Ридингс Б. Университет в руинах / Б.Ридингс ; пер. с англ. А.М.Корбута; под общ. ред. М.А.Русаковского. – Минск : БГУ, 2009. – 248 с.
12. Тоффлер Э. Третья волна / Э.Тоффлер. – М.: «ООО «Фирма «Издательство АСТ»», 1999. – 261 с.
13. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф.Уэбстер: пер. с англ. М.В.Арапова, Н.В.Малыхиной; под ред. Е.Л.Вартановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
14. The University against Itself: The NYU Strike and the Future of the Academic Workplace [Електронний ресурс] / Monika Krause, Mary Nolan, Michael Palm, Andrew Ross. – Cornell University, ILR School. – Volume 62. – № 2. – 2009. – Режим доступу: <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/ilrreview/vol62/iss2/8/>

Кузьменко О.М. Трансформация идеи Университета в контексте генезиса информационного общества

Проанализировано новые тенденции в образовании, что влияют на функционирование и развитие современного Университета и трансформируют его классическую идею; рассматриваются качественно новые модели и концепции Университета в контексте вызовов информационного общества.

Ключевые слова: *идея Университета, информационное общество, человеческий капитал, общество знаний, сетевое общество.*

Kuzmenko, O.M. The transformation of the idea of the University in the context of the informational society`s genesis

The main tendencies of education that have influence on the functioning and development of the modern University and transform its classical idea are analyzed; the qualitatively new models and conceptions of the University in the context of the informational society`s challenges are observed.

Key words: *idea of the University, informational society, human capital, knowledge-based society, network society.*